

O EKSPRESIVNOJ UPOTREBI GLAGOLSKOGA PRIDJEVA RADNOG

Tomislav Trezner

Glagolski pridjev radni služi za tvorbu složenih glagolskih oblika: perfekta, pluskvamperfekta, kondicionala i futura drugog. Ispuštanjem pomoćnog glagola, poradi ekspresivnosti izraza, ovi se glagolski oblici međusobno poistovjećuju oblikom – pa se jedan te isti oblik, glagolski pridjev radni, nalazi tamo gdje bismo očekivali potpun perfekt, ili potpun futur drugi, ili, pak, kondicional.

Podimo od ovih primjera:

Požurio Palunko na obalu pak do svoje kuće. Kad on do kuće, al pred njega . . .

(Ivana Brlić-Mažuranić, Priče iz davnine)

I da bi ti duša ne ispala dok turskog cara *ne dvorio!*

(Uroš i Mrnjavčevići)

Ja b' voljela za mlada junaka, makar nigđe ništa *ne imao*, neg' za stara, makar bogatoga.

(N. pj. III, 545)¹

Požurio je Palunko na obalu pak do svoje kuće. Kad on do kuće, al pred njega . . .

I da bi ti duša ne ispala, dok turskog cara *ne budeš dvorio.*

Ja b' voljela za mlada junaka, makar nigđe ništa *ne bi imao*, neg' za stara, makar bogatoga.²

Radni pridjev *požurio*, iz prvog primjera, mjesto *požurio je*, *ne dvorio*, iz drugog primjera, mjesto *ne budeš dvorio*, i *ne imao*, iz trećeg primjera, mjesto *ne bi imao*, nisu, što je očito, istovjetni glagolski oblici, iako istooblična varka – *požurio*, *dvorio*, *imao* – uvjetuje da značenje smetnemo s uma u korist oblika forme.

Prvi je radni pridjev, *požurio*, perfekt bez pomoćnog glagola, krnji perfekt, a druga se dva – *ne dvorio* i *ne imao* – ne smiju poistovjetiti s prvim. Oblikom *ne dvorio* kazujemo zavisnu budućnost, a *ne imao* izriče psihički stav govornog lica, jer *ne imao* ima izvorno modalno značenje.

Da bi ovaj rad bio što pregledniji, analiza će građe teći u tri smjera, i to:

- a) miješanje modalnosti, izvorne i prenesene
- b) miješanje zavisne budućnosti i modalnog značenja
- c) kondicional bez pomoćnog glagola.

¹ A. Musić, Rečenica s participom pret. akt. II u hrvatskom jeziku, Rad JAZU br. 140.

² Istakao riječi u primjerima T. T.

Miješanje modalnosti, izvorne i prenesene

Jedni glagolski oblici, glagolski načini – upravo imperativ i kondicional, imaju izvorno modalno značenje, a drugi, glagolska vremena, mogu samo kadkad poslužiti i za izricanje prenesenog načinskog značenja. Tada, zapravo, glagolska vremena supstituiraju glagolske načine.

Sad razmotrimo ovaj pregled izricanja modalnosti!

modalna značenja

izvorna (glag. načini):

- a) kondicional
- b) imperativ

primjeri:

- Ja *bih putovao*.
- Sutra *donesi* knjigu!

vremena (perfekt)

- a) značenje budućnosti
- b) značenje imperativa

- *Propali smo* ako nas vide.
- Sutra da *si donio* knjigu.

Donesi knjigu i *Da si donio knjigu* – zapovijed je kazana i u prvom i u drugom primjeru; u prvom je izrečena glagolskim načinom, izvornim modalnim oblikom, a u drugom primjeru glagolsko je vrijeme, ostavljajući vremensku upotrebu, poslužilo za izricanje načinskog značenja.

Ovakva supstitucija glagolskih oblika, kao i svaka druga, uvjetuje da se ostvari ekspresivnost izraza. Preneseno modalno značenje uvijek je, što je očito u primjerima, ekspresivnije od izvornog načinskog značenja.

Perfekt na dva načina ostvaruje ekspresivnost izraza:

a) supstitucijom – u spomenutom primjeru perfekt je supstituirao imperativ;

b) ispuštanjem pomoćnog glagola: *Bio jedan car* (*Bio je jedan car . . .*).

Obratimo pažnju na značenje radnog pridjeva *odnijela* u ovom primjeru:

Voda ga odnijela! – kletva.

Bez dvojbe, ovaj radni pridjev, *odnijela*, ima modalno značenje!!! Da samo ne budemo hitri! Da ovaj oblik ne proglasimo za modalni perfekt! K tomu, da bi problem bio još složeniji, ispušten je pomoćni glagol. Da li je ispušten, izostavljen nepotpun oblik »je« ili »bi«?

U vezi s ovim i sličnim primjerima, kad je već očito modalno značenje, idemo k tomu *da ustanovimo da li je modalno značenje izvorno ili preneseno*. Ako je izvorno, onda je glagolski način (kondicional), a ako je preneseno modalno značenje, onda je glagolsko vrijeme (perfekt).

Dakle, imamo dvije pretpostavke:

a) *odnijela* – perfekt je (bez pomoćnog glagola);

b) *odnijela* – kondicional je (bez pomoćnog glagola).

Prva pretpostavka. Perfekt, glagolsko vrijeme, ima samo preneseno načinsko značenje (i izvorno vremensko značenje). Pri supstituciji glagolskih oblika (vrijeme : način) ostvaruje se, na jedan od načina, ekspresivnost izraza, kao što je već i pokazano: *Donesi knjigu* i *Da si donio knjigu*.

Zanimljivo je to što se perfekt pri ostvarivanju ekspresivnosti izraza, koristi i supstitucijom glagolskih oblika i ispuštanjem pomoćnog glagola.

Druga pretpostavka. Kondicional je glagolski način te ima izvorno modalno značenje, a ekspresivnost izraza postiže ispuštanjem pomoćnog glagola. *Voda ga odnijela!* – sažeta je rečenica, a potpun oblik, vjerojatno, ovako glasi: *Kad bi se moja kletva ispunila, voda bi ga odnijela.* A sad vratimo i »je« u rečenicu:

Voda ga odnijela : Voda ga je odnijela.

Kada T. Maretić piše o željnom načinu i o njegovu porijeklu, onda ističe da »Nije teško razumjeti postanje optativa: on se razvio iz kondicionala, na pr. *živio!* iz *živio bi!* vidi u §-u 603b: *Bog bi dao* (t.j. *dao Bog!*)«. ³

Miješanje zavisne budućnosti i modalnog značenja

Ekspresivni radni pridjev, uz spomenuta dva značenja – uz perfekt bez pomoćnog glagola (*Bio jedan car . . .*) i kondicional, također, bez pomoćnog glagola (*Voda ga odnijela : Kad bi se moja kletva ispunila, voda bi ga odnijela.*) – ima i treće. Razmòtrimo i to!

Zavisna se budućnost najčešće izriče futurom drugim, ali, kadšto, ovaj glagolski oblik može imati i samostalnu službu, i to modalnu, uvijek samo kao potpun, složen glagolski oblik (radni pridjev i pomoćni glagol), kao u primjeru: *Da se ne bude gdje zagubio!* ⁴

Futur drugi, kao i perfekt, poradi ekspresivnosti izraza, ispušta pomoćni glagol, pa – istovjetnim oblikom kakav je i u krnjeg perfekta – dalje služi za kazivanje zavisne budućnosti. Ovaj glagolski oblik, dobivši pokraćenu formu, živahnije djeluje u tekstu, stvarajući dojam modalnosti koji zapravo to nije. S toga, s obzirom na prividnu, varljivu modalnost, poneki lingvisti, miješajući modalnost i zavisnu budućnost kazanu ekspresivno, uklapaju futur drugi bez pomoćnog glagola u krnji perfekt, upravo u modalni perfekt.

Uzmimo ovaj primjer:

Čekao ne čekao, nećeš dobiti. ⁵

Rečenica je sažeta, ispušten pomoćni glagol, a prvobitan njezin oblik glasio je, vjerojatno, ovako:

Ako budeš čekao, ili ako ne budeš čekao, nećeš dobiti.

Čekao ne čekao – kao i *budeš čekao, ne budeš čekao* – kazuje zavisnu budućnost; prva je forma stilistička, a druga samo komunikativna. Takav dvovrstan način izražavanja, stilističku i komunikativnu formu, imali smo u primjerima *Bio jedan car . . .* i *Bio je jedan car . . .*; prvi oblik perfekt bez pomoćnog glagola, a drugi – potpun perfekt.

³ T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1931., str. 571.

⁴ J. Vuković, Sintaksa glagola, Sarajevo, 1967., str. 262.

⁵ M. Stevanović, Savremeni srpskohrvatski jezik, II, Beograd, 1969., str. 600.–607.

Ali valja imati na umu da, premda su *čekao ne čekao* i *bio* ekspresivni načini izražavanja, ipak ovi oblici nisu oba krnji perfekt. Također, ne možemo poistovjetiti ni *Voda ga odnijela* sa *Čekao ne čekao, nećeš dobiti*. (Usporedi: Kad bi se moja kletva ispunila, voda bi ga odnijela i *Ako budeš čekao*, ili ako *ne budeš čekao*, nećeš dobiti.)

Irena Grickat uspješno ponire u mnogostruko značenje radnog pridjeva. Za primjer *Ako naš'o prijatelje nove, ne zaboravi stare* ističe da *naš'o* stoji u značenju futura drugog – čime je, bez dvojbe, unijela mnogo svjetla u raščišćavanje shvaćanja što je zavisna budućnost, a što modalno značenje perfekta. »Moja je pretpostavka da je ovde dolazilo do prostog skraćivanja futura egzaktnog ("ako budeš našao" > "ako našao").«⁶

Podimo dalje! Ogleđajmo primjer A. Musića:

Ako li mi pravo ne sudio (ako ne budeš sudio), da bog dade, dana ne živio.

Imamo dva radna pridjeva: prvi je *ne sudio*, mjesto *ne budeš sudio*, kazuje zavisnu budućnost, koja je izrečena ekspresivno, a drugi – *ne živio*, mjesto *ne bi živio* (!) – o čemu će biti još riječi.

»Ja dakle ne nalazim nigdje ništa, što bi smetalo momu mišljenju, da particip preterita akt. II. u hipotetičkim (i relativnim) rečenicama nije ništa drugo nego oblik futura.«⁷

Kondicional bez pomoćnog glagola

Do sada smo uočili da valja u tekstu razlikovati »samostalnu« trovrstu upotrebu glagolskoga pridjeva radnog, i to:

a) Perfekt bez pomoćnog glagola, kao u primjeru:

Bio jedan car . . .

b) Futur drugi bez pomoćnog glagola, kao u primjeru:

Ako li mi pravo ne sudio, da bog dade, dana ne živio!

c) Kondicional bez pomoćnog glagola, kao u primjeru:

Voda ga odnijela!

Razmotrimo pitanje kondicional bez pomoćnoga glagola.

Još jedan primjer!

*Čuvala te ruka nebeska, i cvala ti sreća!*⁸

Čuvala i *cvala*, radni pridjevi u »samostalnoj« upotrebi, postali su iz *čuvala bi* i *cvala bi*, upravo njihovo je porijeklo iz rečenice *Želim da bi te čuvala ruka nebeska, i da bi ti cvala sreća*.

⁶ Irena Grickat, O perfektu bez pomoćnog glagola u sh. jeziku i srodnim sintaktičkim pojavama, Beograd, 1954., str. 151.

⁷ A. Musić, o. c., str. 114.

⁸ A. Šenoa, Čuvaj se senjske ruke.

Sumnju o ovakvu »perfektu«, da je svaki radni pridjev u samostalnoj upotrebi perfekt, zapravo krnji perfekt, izrekla je I. Grickat, ističući da »U srpskohrvatskom književnom jeziku i njegovim dijalektima postoji nekoliko sintaksičkih konstrukcija koje po svojem obliku liče na perfekt bez pomoćnog glagola, ali koje to nisu po značenju...«⁹

A. Musić, pišući o participu preterita akt. I. upozorio¹⁰ je na to da radni pridjev može imati značenje i kondicionala. Evo njegova primjera:

Ja b' voljela za mlada junaka, makar nigde ništa ne imao, neg' za stara, makar bogatoga (N. pj., III, 545) – »makar nigde ništa ne imao« znači »makar ništa ne bi imao«.

Kondicional, jedan od glagolskih načina, služi, u prvom redu, za kazivanje psihičkog odnosa govornika prema vršenju radnje. To je izvorno značenje glagolskog načina. Ako bismo željeli ekspresivnije izreći psihički odnos govornika, onda ćemo umjesto načina upotrijebiti glagolsko vrijeme, pa će nemođalni oblik biti u nevremenskoj službi (Da si donio knjigu, Da se ne bude gdje zadržao, i sl.), ili umjesto kondicionala (radni pridjev i pomoćni glagol) upotrijebit ćemo kondicional bez pomoćnog glagola.

Dakle, u primjeru *Čuvala te ruka nebeska, i cvala ti sreća*, pa analogno i u drugim primjerima, imamo dvije značajke kondicionala bez pomoćnog glagola: a) izricanje *izvornog modalnog* značenja, b) ekspresivnost izraza ostvarenu ispuštanjem »bi«.

*

Kad imamo nekoliko (više) rečenica (u složenoj) u kojima je perfekt ili pripovjedački kondicional, onda se iz rečenica, izuzev iz prve, obično ispušta pomoćni glagol, pa ostaje sâm radni pridjev. Na primjer:

Marko je upravo dovršio svoju pletenu klopku i digao glavu, kad je ugledao gdje se s njegove kućne strehe podigla bijela golubica.

(S. Kolar, Breza)

Svake bi se nedjelje glatko obrijao, s najvećom pomnjom zašiljio prosjede brkove, obukao blagdanje odijelo od crna samota, uzeo kicošku palicu od trske u ruke i odlazi obilaziti selima.

(I. Dončević, Životopis bez svršetka)

Pri uspoređivanju tih tekstova valja zamijetiti da *digao*, iz prvog, i *obrijao*, iz drugog teksta, nisu istovjetni glagolski oblici, premda i u prvom i drugom primjeru imamo radni glagolski pridjev: *digao* u *digao je* perfekt, a *obrijao* u *obrijao bi* kondicional.

⁹ I. Grickat, o. c.

¹⁰ A. Musić, o. c.

Eto, najjednostavniji primjeri upozorili su na to da sâm radni pridjev u tekstu ne mora uvijek biti perfekt (bez pomoćnog glagola), već je kadšto kondicional, pa katkad i futur drugi.

*

Primjere u kojima se nalazi kondicional bez pomoćnog glagola (optativ, željni način) možemo raščlaniti ovako, na:

1. Izricanje kletve:

To je isti gospodinov sluga, moj drug tobož, *popala* ga tuga! (M. A. Reljković, Satir iliti divji čovik); *Ubio* ga trijes božji! – zagrmi Juriša. (A. Šenoa, Čuvaj se senjske ruke); Jubavi, jubavi vrag ti *odnil* kosti. (R. Marinković, Samotni život tvoj); *Ubila* ga puška! – planu Juriša . . . (A. Šenoa, Čuvaj se senjske ruke); Hljeb božji, ruka ti *se osušila*! (B. Čosić, Pokošeno polje); Bog t' *ubio*, Fatima djevojko! (Smrt Omera i Merime); Od koplja ti *gradila* nosila, a od štita grobu poklopnice! (Ženidba Maksima Crnojevića).

2. Zaklinjanje uz pogodbu:

Da Bog da mi se ova ruka *osušila*, jezik *oduzeo*, ako izdam svoju domovinu i . . . (B. Čosić, Pokošeno polje); *Ubio* me bog, ako ti nijesi čitav narodni poslanik! (B. Čopić, Ne tuguj bronzana stražo); *Ubio* me bog, ako sam ikad ovdje bio! (B. Čopić, Ne tuguj bronzana stražo).

3. Izricanje želje:

Dolje Darwin! *Živio* gospodin bog! (R. Marinković, Samotni život tvoj); Obojica skočiše, prekrstiše i ispiše vrče pa se izljubiše. – *Živio*, brate Mikica! – *Živio*, brate Mato! (A. Šenoa, Prosjak Luka); Bog *poživio* našu vrijednu gospodu! (A. Šenoa, Prosjak Luka).

4. Blagoslov:

Sreća vam *cvala*, mladenci moji! (A. Šenoa, Čuvaj se senjske ruke); *Čuvao* vas bog i moj prijatelj Đure! (A. Šenoa, Čuvaj se senjske ruke); Zbogom, narode moj! Bog te *blagoslovio*! (A. Šenoa, Čuvaj se senjske ruke); E neka te, Stanko, *posvetila* ti se druga ruka! (B. Čopić, Ne tuguj bronzana stražo).

5. Opomena, prijekor:

Eh, majko, što me uznoji danas, vrag na tebi se *gonio* . . . (B. Čopić, Surovo srce); Bog ti pamet *razbistrilo*, Griše! (J. Franičević, Raspukline); Pa to je dvoje prasadi, bog te *vidio*! (B. Čopić, Ne tuguj bronzana stražo).

6. Stalnom upotrebom jednog te istog glagola s modalnim (izvornim) značenjem izgrađena je fraza, klišej:

Sad – kuga ih *odnijela*, sad tjeraju . . . (A. Šenoa, Prosjak Luka); *Odnio* me vrag ako nisam bio . . . (Vjenceslav Novak, Tito Dorčić); Đavo te *odnio*, klju-

sino matora! (M. Glišić, Roga); Kozlovinu, *odnio* je vrag! (V. Novak, Tito Dorčić); A nije mi ni tog žao blaga, neka nosi, voda g' *odnijela*! (Ženidba Maksima Crnojevića); I da mi neće pomoći ni sedam svetih sakramenata, đavo ih *odnio*. (Novak Simić, Druga obala); Đavo ti *odnio* te tvoje 'čele, glave će nam doći prije . . . (B. Čopić, Ne tuguj bronzana stražo).

7. Dopuštanje:

E neće, ne dam ga, pa makar zajedno s njima u živoj vatri *gorio*! (B. Čopić, Ne tuguj bronzana stražo).

*

Futur drugi bez pomoćnog glagola upotrijebljen je u ovim primjerima:

Ako li mi pravo *ne sudio* (ako ne budeš sudio), da bog dade, dana ne živio;¹¹ *Čekao ne čekao*, nećeš dobiti.¹² *Ko izdao*, braćo, te junake, rđa mu se na dom raspršila: *Ko bude izdao*, braćo, te junake . . . (Petar Petrović Njegoš, Gorski vijenac).

*

Stigosmo do sažetka! Radni pridjevi u »samostalnoj« upotrebi imaju opće i pojedinačne, individualne značajke. Opća im je značajka – ekspresivnost izraza, a ostvaruje se ispuštanjem pomoćnog glagola. I baš ta ekspresivnost, opća značajka, često se miješa s pojedinačnim značajkama – s izvornom modalnošću i zavisnom budućnošću – pa se onda svaki ekspresivni radni pridjev određuje kao modalni perfekt. To je zapravo miješanje općeg s pojedinačnim.

Razmòtrimo ovaj pregled:

glagolski oblik	opća značajka	individualna značajka
perfekt bez pomoćnog glagola	izriče prošlost	ekspresivnost
futur drugi bez pomoćnog glagola	izriče zavisnu budućnost	ekspresivnost
kondicional bez pomoćnog glagola	izriče izvornu modalnost	ekspresivnost

U ovom radu, bez dvojbe, nije sve rečeno o ekspresivnom radnom pridjevu. Obavljeno je samo osnovno razgraničivanje trovrzne upotrebe ovog oblika. Pri daljem radu valjalo bi imati na umu analogijsko vezivanje nekih sintaktičkih konstrukcija kao i mogućnost pojave kolebanja u svrstavanju nekih primjera. O tome drugom prigodom.

¹¹ A. Musić, o. c.

¹² M. Stevanović, o. c.

KOLIKO RAZUMIJEMO INTONACIJU?

Branko Vuletić

Obavijest govorum uvijek je slojevita. Osim poruke izražene leksičkim materijalom – riječima, uvijek postoji i poruka izražena ljudskim glasom; postoji obavijest o predmetu govora, o objektu, i obavijest o govorniku, subjektu. Leksički materijal nosi najčešće obavijest o objektu; ljudski glas nosi uvijek obavijest o subjektu. Ljudski nas glas može obavijestiti o biološkim osobinama govornika (da li je govornik dijete, odrastao čovjek ili starac, muškarac ili žena), o njegovu podrijetlu (dijalekatski izgovor), o fizičkim okolnostima u kojima se govor odvija (intenzitetske i druge modifikacije glasa govore nam npr. o udaljenosti sugovornika ili o buci u toku razgovora), o sugovorniku (da li je sugovornik dijete ili odrasla osoba, podčinjeni ili pretpostavljeni, prijatelj ili neprijatelj, jedan ili grupa), o stanju govornika (pijan, trijezan, umoran), o emotivnom stavu govornika prema sugovorniku ili predmetu razgovora (sreća, tuga, bijes, ironija). Postoje neke modulacije glasa koje imaju gramatičku (leksičku) funkciju: silazna intonacija označava afirmaciju, uzlazna pitanje.

Obavijest tekstem (leksičkim materijalom) uvijek je siromašnija od obavijesti govorum. Čak i onda kada nam obavijest tekstem izgleda bogata i slojevita, kao npr. u književnom djelu, ona je tek prividno bogata i slojevita; zapravo, ona je bogata i slojevita toliko koliko svojim oblikom potiče izraz govorum, koji je zapravo nosilac bogatstva i slojevitosti i književnog djela.¹

Razumijevanje teksta obično se ne dovodi u pitanje: to je ona »sigurna«, »pouzdana« obavijest, »crno na bijelom«. Pokušali smo stoga testirati razumijevanje intonacije u izrazu emocije, dakle tek u skromnom broju mogućnosti izraza govorum.

Test razumijevanja intonacije nužno pretpostavlja identičan tekst i različite intonacije, tj. različita zvukovna ostvarenja istovjetnoga leksičkog materijala. Budući da se intonacija ne može odvojiti od ostalih akustičkih vrednota govornog jezika (intenzitet, tempo, pauza, registar), to termin intonacija upotrebljavamo u njegovu širem smislu, tj. kao skup vrednota govornog jezika.

Zamolili smo glumca Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu Zlatka Crnkovića da izgovori svaku od slijedećih rečenica: a) *Stigli ste na vrijeme*; b) *Divan si mi ti prijatelj*; c) *Neobično sam sretan*; d) *Konačno si došao*; e) *Lijepo smo se proveli*, u različitim intonacijama koje su trebale izražavati: 1) neutralnu afirmaciju; 2) ironiju; 3) bijes; 4) sreću; 5) tugu; jedna od ovih rečenica (*Stigli ste na vrijeme*) izgovorena je i u upitnoj intonaciji.

¹ B. Vuletić, *Zvukovna dimenzija poezije*, Umjetnost riječi, I/1968.